

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Розлуцького Назарія Васильовича
«Боротьба радянського режиму проти українського визвольного руху на
території Станіславської області (1944-1956 рр.): військовий аспект»
подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
зі спеціальності 07.00.01 – історія України

Актуальність теми дослідження. Проблема збройного протистояння націоналістичного підпілля, Української повстанської армії з комуністичною владою та її репресивно-каральними силовими структурами на західноукраїнських землях у період другої половини 1944 – середини 1950-х років, є чи не найповніше досліджена у сучасній українській історіографії. За останні 10-15 років у науковий обіг уведено значний блок документальних видань, що лягли в основу монографічних праць, автори яких поставили за мету комплексно, у всеукраїнському або регіональному вимірі, дослідити особливості, етапи, форми і методи протиборства радянського тоталітарного режиму з українським визвольним рухом. Попри очевидний брак фінансування академічних, університетських, незалежних науково-дослідницьких інституцій, дослідження проблематики боротьби суб'єктів українського визвольного руху з радянським режимом у післявоєнний період продовжилося та тематично урізноманітнилося. Водночас, поділяємо думку авторитетних дослідників українського визвольного руху про здебільшого екстенсивний характер розвитку наукових студій з історії українського самостійницького руху, повільну еволюцію до якісно нових, узагальнюючих історико-аналітичних праць, які б склали науково-теоретичний фундамент для владних інституцій України у їх намаганні напрацювати і представити українському суспільству обґрунтовану та ефективну державну політику комоерації, покликану гоїти рани трагічного минулого, сприяти примиренню та громадянській злагоді.

Водночас, у переліку питань, що «чекають» на своїх дослідників – є і комплексне вивчення в регіональному розрізі особливостей та специфіки використання форм і методів, що застосовувалися карально-репресивними органами радянського режиму у збройній боротьбі з УПА та ОУН(б). А тому вихід у науковий світ дисертаційного дослідження Розлуцького Назарія Васильовича «Боротьба радянського режиму проти українського визвольного руху на території Станіславської області (1944-1956 рр.): військовий аспект» видається актуальним і своєчасним.

Актуальність дисертаційного дослідження зумовлена потребою дослідити регіональні особливості протиборства сил українського самостійницького руху з карально-репресивними органами радянського режиму на теренах Станіславської області у період (1944-1956 рр.), що без сумніву буде суттєвим науковим доробком у формуванні цілісного полотна національно-визвольної боротьби у період 1940 - середини 1950-х років.

Дисертаційне дослідження виконане в рамках науково-дослідної теми кафедри всесвітньої історії ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»: «Центрально-Східна Європа: етнополітичні процеси, соціальні трансформації, міжнародні відносини» (державний реєстраційний номер – 0112U003030).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність та наукова новизна, сформульованих у дисертації, зумовлений достатньою логічною обґрунтованістю, продуманою та узгодженою структурою, достатнім застосуванням методологічного інструментарію та використанням документальних, особливо архівних джерел.

Наукова новизна дисертаційного дослідження зумовлена сукупністю поставлених завдань та засобами їх розв'язання. У дисертації, Н.В. Розлуцький одним з перших комплексно дослідив військовий аспект протистояння карально-силових структур радянського режиму з формаціями українського визвольного руху у Станіславській області. Автором здійснено

джерелознавче дослідження документальної спадщини архівів Станіславського обкому КП(б)У та Станіславського обласного військового комісаріату. Серед інших положень наукової новизни, особливо хотіли б наголосити на ґрунтовній, на основі військово-стратегічних та військово-тактичних показників, розробці здобувачем періодизації радянсько-самостійницької боротьби із врахуванням місцевих особливостей та умов.

Окремо слід відзначити, ґрунтовний аналіз автором структур українського визвольного руху в межах Станіславської області як адміністративно-територіальної одиниці та особливостей діяльності радянських спецорганів та допоміжних структур, залучених до боротьби з УПА та ОУН(б) на території області.

Структура дисертації побудована за проблемно-хронологічним принципом і складається з переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, які містять 14 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (494 найменування) та дев'яти додатків. Така композиція дисертаційної роботи є логічною та виправданою у контексті заявленої проблеми та відображає її послідовний аналіз.

У **першому розділі**, що складається з трьох підрозділів, автор проаналізував діаспорну, радянську і сучасну вітчизняну історіографії, вказавши на наукову цінність кожної із груп та виокремивши недоліки, особливо діаспорної та радянської. Обґрунтованою є теза автора, що головна заслуга діаспорних істориків полягала у тому, що вони сформулювали парадигму про визвольний характер боротьби ОУН і УПА (дис., с. 26), водночас їхнім авторам не вдалося уникнути партійних уподобань, упередженості, тенденційності, ідеалізації окремих формацій визвольного руху, учасниками яких окремі з них були, або ж симпатизували їм. (дис., с. 27).

Слід наголосити, що дисертантом проведена кропітка робота над джерельною базою дослідження. Значно посилило наукову вагу дослідження і дозволило всебічно розкрити заявлену наукову тему достатньо ґрунтовне

використання неопублікованих документів з чотирьох архівних установ України, зокрема Станіславського обкому та районних комітетів компартії та Станіславського обласного військового комісаріату та збірників документів і матеріалів. Заслуговує на увагу теза автора, що масив неопублікованих документів з питання збройної боротьби на Станіславщині є значно більшим, аніж тих, що є у відкритому доступі, що актуалізовує потребу в подальших дослідженнях заявленої наукової теми.

У роботі залучені загальнонаукові (логічний, аналіз і синтез, індукція і дедукція, класифікація і типологізація, абстрагування, узагальнення), міждисциплінарні (компаративний, критичний, системний, структурно-функціональний) та спеціально-історичні (порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний, періодизації, ретроспективний, статистичний) методи дослідження.

На особливу увагу та схвалення заслуговує звернення автора до понятійно-термінологічний апарату, який відіграє одне з ключових значень у дослідженні тем, пов'язаних зі збройним протистоянням радянського режиму та українського визвольного руху, і який, і з цим важко не погодитися, досі не є усталеним (дис., с. 56). Дисертант здійснив спробу подати власну інтерпретацію термінів, які фігурують у дисертації, зокрема «збройне підпілля», «український визвольний рух 1940-1950-х рр.», а також впроваджених ним самостійно понять - це такі як «весняна блокада», «приховане двовладдя» та «ефект доміно» (дис., с. 58; автореф., с. 6).

Вивченню еволюції структури, принципів функціонування та методів військової діяльності каральних органів радянського режиму та формацій українського самостійницького руху в Станіславській області присвячений **другий розділ** дисертаційного дослідження. Здійснивши періодизацію, автор вказує на перелік стратегічних чинників, які позначилися на виборі тактичних прийомів та засобів карально-силовими структурами радянського режиму, застосованих для поборювання формацій самостійницького руху: 1) вирішальна перевага людських та матеріальних ресурсів та стабілізація

становища в регіоні після завершення Другої світової війни; 2) відсутність зовнішньої дієвої підтримки боротьби українського визвольного руху. Це дозволило дисертанту об'єктивно виокремити по періодах головні завдання радянських спецорганів, зокрема у період 1944-1946 років ними були - ліквідація військової потуги УПА, шляхом проведення масштабних військових операцій (блокад, облав, перече́сувань, засідок) з використанням регулярних армійських частин, а в 1947-1956 рр. - проникнення агентури в підпільне середовище, при цьому військові методи боротьби, зазвичай, застосовувалися після ретельної агентурної розробки ланок збройного підпілля. Автор довів, що провідну роль у боротьбі з формаціями ОУН та УПА відігравали внутрішні та прикордонні війська, агентурно-бойові групи (дис., с. 74-75). В якості допоміжних сил залучалися армійські підрозділи, винищувальні батальйони, групи охорони громадського порядку та групи радпартактиву.

Характеризуючи організаційно-структурні та військово-тактичні аспекти українського визвольного руху на Станіславщині, автор доводить, що українське підпілля було орієнтоване на потребу збройного протистояння із противником в умовах відсутності зовнішньої допомоги, а його структури пройшли ряд реорганізацій, які мали на меті покращити його функціонування та пристосувати до умов боротьби, що увесь час змінювалися. Об'єктивним видається висновок дисертанта, що тактичні методи та прийоми груп націоналістичного підпілля та повстанських підрозділів були характерними для організацій, що боролися в партизанських умовах, а тому найбільш популярними видами бойової діяльності, з врахуванням фактору несподіванки та мобільності, були наскоки, засідки, рейди, диверсії, замаху (дис., с. 91-92).

У **третьому розділі** дисертації автор здійснив складний і конструктивний аналіз процесу та тенденцій збройного протистояння на території краю протягом весни 1944 - першої половини 1946 років. Це дозволило дисертанту сформулювати наступні узагальнення: по-перше, на

першому етапі протистояння радянська влада не досягнула поставлених завдань у значній мірі через недостатню скоординованість, слабе орієнтування в місцевості та недооцінку сил і можливостей противника (дис., с. 104); по-друге, у період т. зв. «першого хрущовського нажиму» (дис., с. 115) взаємне поборювання протиборствуючих сил значно посилилося, що в значній мірі пояснювалося амбітною обіцянкою республіканського керівництва перед Москвою покінчити з структурами визвольного руху до середини березня 1945 року; по-третє, успішна, в окремі періоди, бойова діяльність повстанців та підпільників, попри всі намагання, не могла забезпечити їм стратегічної переваги і наблизити до досягнення мети – військового звільнення України від тоталітарного радянського режиму (дис., с. 137.); по-четверте, «велика блокада» була безпрецедентним комплексом операцій з боку радянської влади проти українського визвольного руху, як щодо тривалості, так і щодо кількості залучених до неї сил, що в кінцевому випадку суттєво підірвало збройну потугу визвольного руху і дозволило тоталітарному режиму остаточно переламати військову ситуацію на свою користь (дис., с. 149, 151).

У **четвертому розділі**, що складається з чотирьох підрозділів, автор проаналізував процеси і тенденції радянсько-націоналістичного протиборства в умовах функціонування в області підпільної мережі ОУН та її осередків в період другої половини 1946 - 1956 років. Важливим висновком автора є твердження, що у період другої половини 1946 - 1947 років керівництво визвольного руху знову змінило тактику та розпочало перехід від партизанських до підпільних методів боротьби, наслідком чого стала демобілізація УПА (дис., с. 163). З іншого боку радянський режим теж змінив тактику ліквідації сил самостійницького руху, дедалі більше уваги приділяючи агентурній розробці членів підпілля та зв'язків між ними (дис., с. 163). За твердженням автора, на етапі 1948 - першої половини 1950 років роль військових операцій у боротьбі була зведена до мінімуму, натомість дедалі більшого значення набувала діяльність агентури. Для збройного

підпілля ОУН(б) це був останній етап організованого збройного опору радянському тоталітарному режимові. Автор довів, що впродовж другої половини 1950 - 1952 років відбувся остаточний перелом у боротьбі з збройним націоналістичним підпіллям на користь радянської влади, що призвело до припинення організованого спротиву (дис., с. 189).

Завершується наукове дослідження достатньо розгорнутими висновками, які впливають зі змісту роботи, є логічними, слугують віддзеркаленням основних результатів дисертаційної роботи (дис., с. 197-206, автореф., с. 11-13). Аналіз основної частини дисертації, дозволяє дійти висновку, що поставлена мета дисертаційної роботи в ході виконання дослідження досягнута, а дисертація є завершеною науковою кваліфікаційною працею.

Результати дисертаційного дослідження характеризуються теоретичною та практичною значущістю. Зроблені в дисертації узагальнення можуть бути використані у науково-дослідницькій сфері для підготовки узагальнюючих монографічних праць з історії національно-визвольної боротьби 40-50-х років ХХ століття, в навчальній та виховній роботі, в роботі державних органів влади відповідальних за розробку і впровадження в життя ефективної політики національної пам'яті що сприяла б примиренню та консолідації українського суспільства.

Апробація результатів дослідження проводилася на всеукраїнських та регіональних конференціях впродовж 2 років. Основні положення та висновки дисертації оприлюднені у семи публікаціях, з яких п'ять у фахових виданнях (одне - у виданні України, включеному до міжнародних наукометричних баз).

Ознайомлення з текстом автореферату дисертації дає підстави зробити висновок, що за структурою та змістом він відповідає вимогам, що ставляться Міністерством освіти і науки України. У тексті автореферату відображено основні положення, зміст, результати і висновки здійсненого Н.В. Розлуцьким дисертаційного дослідження. Зміст автореферату та основні положення дисертації - ідентичні.

Зауваження та дискусійні положення. Визнаючи загалом високий науково-теоретичний рівень та ґрунтовність дисертаційного дослідження Н. В. Розлуцького, слід звернути увагу і на певні прогалини та дискусійні позиції, притаманні будь-якій дослідницькій роботі.

1. У вступній частині, зокрема у формулюванні завдань дослідження (автореф., с. 3; дис., с. 21), доцільніше було б, на нашу думку, і про це свідчить практика наукових досліджень, взамін термінів «вивчити», «показати», застосовувати висловлювання на кшталт «проаналізувати», «визначити», «довести», що точніше відповідатиме системності застосування методологічного апарату та чіткості парадигмального розуміння наукового феномену, що досліджується.

2. У рубрикації наукова новизна отриманих результатів (автореф., с. 4; дис., с. 22) у першій позиції доцільнішим видається формулювання «комплексно вивчено протистояння радянського режиму з ОУН(б) та УПА».

3. У першому розділі автореферату дисертації «Історіографія, джерельна база та теоретико-методологічні засади дослідження», аналізуючи стан наукової розробки проблеми, не завадило б включити посилання на базові наукові праці істориків, що лишень би посилило інформаційну складову цієї частини автореферату. У дисертації (с. 36-37), автор подає короткий аналіз публікацій іноземних істориків, проте в авторефераті цього не відображено. На нашу думку варто було не розривати аналіз праць окремих сучасних російських істориків та науковців з інших країн подавши їх в єдиному тематичному блоці.

4. Сильною позицією дисертаційного дослідження Н. В. Розлуцького є аналіз широкого спектру опублікованих та неопублікованих документів. Водночас автором не включено в науковий аналіз опубліковані видання збірників документів, зокрема: «ОУН і УПА в 1944 році: Документи. В 2 ч. ...», «ОУН і УПА в 1945 році: Зб. док. і мат-лів. В 2 ч. ...», «Особые папки» Сталіна і Молотова про національно-визвольну боротьбу в Західній Україні у 1944-1948 роках ...».

5. Дискусійним видається твердження автора, що «під терміном «український визвольний рух 1940-1950-х рр.» ми розглядаємо діяльні структури ОУН та УПА, які чинили опір радянському режиму» (дис., с. 56), оскільки на нашу думку це дещо не виправдано звужує коло інших суб'єктів українського визвольного руху (ОУН(м), військові формування Т. Бульби-Боровця) та роль окремих з них в антирадянській боротьбі, навіть якщо вона була мізерною на теренах Станіславської області. Дещо суперечливим виглядає обґрунтування автором використання аббревіатури ОУН. Погоджуючись з тезою автора, що мельниківській ОУН не вдалося з 1944 року організувати власні дієві осередки спротиву в регіоні, все ж для чіткості можна було б використовувати і аббревіатуру ОУН(б).

6. Схвально оцінюємо спроби дисертанта розширити понятійно-термінологічний апарат обраної теми і подати авторську інтерпретацію таких понять як «приховане двовладдя», «ефект доміно» (автореф., с. 6; дис., с. 58). Проте нам видається дещо голосливою теза про самостійну розробку автором зокрема поняття «весняна блокада», оскільки сутність цього поняття достатньо добре розкрита в наукових працях авторитетних дослідників українського визвольного руху, зокрема А. Кентія, І. Патриляка, О. Лисенка, Г. Стародубець.

7. Автору варто було б приділити увагу розкриттю дефініцій, які використовуються в авторефераті та тексті дисертації: «формації українського Руху Опору», «формації українського руху», «націоналістичний рух», «структури українського визвольного руху», «формації визвольного руху» (автореф., с. 3).

8. Розкриваючи роль військових частин Червоної Армії у боротьбі з українським визвольним рухом (дис., с. 67-68), вважаємо, що автору доцільно було наголосити, що комуністична влада протягом десятиліть старанно приховувала участь регулярних частин ЧА у боротьбі з УПА, оскільки це б, з одного боку, спростовувало пропагандистські тези про невеличку «зграю» націоналістичних «банд», з іншого, підкреслювало б

масштабність спротиву та вагому народну підтримку національно-визвольної боротьби.

Вказані зауваження та побажання у цілому носять рекомендаційний характер та не зменшують важливого наукового значення дисертаційного дослідження, яке є ще одним вагомим кроком до системного, правдивого висвітлення історії національно-визвольної боротьби у період 1940 – середини 1950 років.

Висновок

Дисертація Назарія Васильовича Розлуцького «Боротьба радянського режиму проти українського визвольного руху на території Станіславської області (1944–1956 рр.): військовий аспект» є самостійним дослідженням, що розкриває актуальну в науковому суспільному сенсі тему, і відповідає спеціальності 07.00.01 – історія України та профілю спеціалізованої вченої ради, до якої її подано до захисту. За своїм науково-теоретичним рівнем, актуальністю, новизною вирішених завдань, обґрунтованістю основних положень і висновків дисертація повністю відповідає вимогам МОН України, а її автор, Н.В. Розлуцький, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії
держави і права Тернопільського
національного економічного університету

В. З. Ухач

Візую:
Вчений секретар
Тернопільського національного
економічного університету,
к. психолог. н., доц.

М. А. Мудрак

03.02.15/393
B. B. 18